

VJERA KATALINIĆ

Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU, Zagreb

## BAN I/ILI KRALJ? GLAZBENE SVEČANOSTI U ČAST VELIKODOSTOJNIKA U ZAGREBU U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

U radu se na temelju izvora – u prvome redu novinskih napisa iz zagrebačke periodike, ali i memoara i rezultata u dosada objavljenim tekstovima – opisuju i analiziraju svečanosti i društveno-umjetničko-politički kontekst prigodom dolazaka austrijskoga cara i hrvatskoga kralja Franje Josipa u Zagreb (1852., 1869. i 1895.) te dočeci prigodom dolazaka u Zagreb banova, od Josipa Jelačića 1848. do Karolyja Khuena-Héderváryja 1883. godine.

U glazbenim svečanostima koje teže reprezentativnosti u relativno malenom Zagrebu sudjeluju sve raspoložive snage, a u nekim prigodama – kao npr. pri dolasku Franje Josipa – pojačane i snagama izvan gradskih kapaciteta. Izvoditeljima-pridošlicama to je prigoda da se покажу, a gradu da sjajnije uzveliča događaj. Svečanosti redovito obuhvaćaju tri razine: crkvenu (svečana misa, *Te Deum*), građansko-aristokratsko-protokolarnu (kazališne i plesne svečanosti, koncerti) te zabavu za narod (hrana, piće, pjesma i ples). U crkvenoj i protokolarnoj svečanosti sudjeluju organizirani profesionalni glazbenici civili i vojnici, virtuozni, diletanti i učenici, a u trećoj pučke skupine i pojedinci. Često se proslave, međutim, događaju istodobno i u pokrajini – i to u obje razine: prigodom proslave carskog rođendana ili imendana i prigodom instalacije bana koji je po volji većini naroda, ali i različitim slojevima društva. Tako je Jelačić uživao nepodijeljeno priznanje i simpatiju i u vojnim i crkvenim i građanskim i aristokratskim krugovima, pa je njegovo imenovanje slavljeno u mnogim dijelovima Hrvatske. Na temelju opisanih primjera razvija se zaključak da su i ban i kralj dobivali svoja priznanja, u čemu je vladar bio neprikosnoven, a ban je kao običan smrtnik svoje slavlje morao zaslužiti. Dvije razine glazbenih svečanosti u okviru slavljenja visokih ličnosti u Zagrebu traju paralelno, jedna drugu ne isključuju, upravo zato jer je riječ o različitim kategorijama odličnika.

Ključne riječi: Zagreb, glazbene svečanosti, kazalište, 19. stoljeće, Josip Jelačić, Karoly Khuen-Héderváry, Franjo Josip I., Musikverein

*Sei willkommen hoher Herr im schönen Lande der Kroaten,  
Die muthig stets für Habsburg's Thron und für das Kaisers Recht gekämpft.  
Kein treu'res Volk begrüßt den Schöpfer hoher Thaten,  
Den kaiserlichen Herzen, der siegreich jeden Aufruhr hat gedämpft.*

(AZ, XXVII/226, 3. 10. 1852.)

Ovim riječima započinje pjesma otisnuta na naslovnici *Agramer Zeitung* (u nastavku: AZ) kojom se svečano pozdravlja prvi od triju dolazaka austrijskoga cara i hrvatskoga kralja Franje Josipa 2. 10. 1852. godine u Zagreb.<sup>1</sup> Ni glavne hrvatske *Narodne novine* (u nastavku: NN) nisu željele zaostati za svečanim prilogom, pa su objavile odgovarajuću pjesmu na hrvatskome jeziku.<sup>2</sup> Drugi stih pjesme podsjeća vladara na angažman Hrvata u borbi za carevinu: osim povijesnih reminiscencija na borbe protiv Turaka osobito je bila živa uspomena na događaje 1848., četiri godine prije, uoči stupanja Franje Josipa na prijestolje, kad je aktualni ban Josip Jelačić, još kao pukovnik, skršio mađarsku pobunu protiv Austrije.

U svečanim trenucima dočeka uvažениh ličnosti i hrvatska vlada i narod su na poseban način ukazivali poštovanje, lojalnost ili pak distancu prema njima, šaljući jasnu poruku svojih stavova, koji su se često i proturječno iskazivali, ovisno o slojevitosti i intenzitetu trenutačnih političkih zbivanja. U takvim prigodama je glazbeni – ali i cjelokupan auditivni – aspekt tvorio bitnu odrednicu svečane prigode, bilo da je bila riječ samo o zvučnoj neglazbenoj poruci (zvonjenje zvona, pucanje iz topova, mužara, ispaljivanje počasnih plotuna i sl.), spontanah improviziranih glazbenih izričaja (najčešće je to bilo spontano, nepripremljeno pjevanje budnica ili podoknica), ili pak organiziranih glazbenih programa u kazalištu, koncertnoj ili plesnoj dvorani, bilo da je bila riječ o uklapanju svečane zgrade u prije dogovoreni program, ili o posebno sastavljenu rasporedu za takvu prigodu.

### Kralju u čast

U novinama s početka ovoga članka opisuje se svečani kraljev dolazak u Zagreb, nakon kratkog zadržavanja u Varaždinu. Ban Jelačić pošao mu je u

---

<sup>1</sup> Očito su se u sastavljanju pjesama natjecali mnogi: *Luna, belletristisches Beiblatt der Agramer Zeitung* objavio je pjesmu *Auf der Kaisers Reise nach Kroatien*, koju je potpisao Karl Meisl, dugogodišnji voditelj kazališne gostujuće družine u Zagrebu (br. 40, 2. 10. 1852.). Bilo je i amaterskih pokušaja: Josephine Rubin geb. v. Kunović objavila je u idućem broju istoga tjednika "Worte der Freude bei der hohen Anwesenheit Sr. apost. Majestät... in Kroatien" (br. 41, 9. 10. 1852.). Nadalje, nakon predaje ovoga rada objavljena je knjiga Dragutina Hirca *Stari Zagreb* (2 sv., Zagreb: Matica hrvatska, 2008), u kojoj je autor u poglavlju "Vladarski pohodi u Zagrebu" objavio i niz novinskih izvora – uglavnom iskorištenih i ovdje – i za prva dva ovdje navedena pohoda.

<sup>2</sup> "Proslov na svečani doček njegovog veličanstva svetlog našeg cara Franje Josipa Prvog dne 2. listopada 1852." (NN, XVIII/226, 3. 10. 1852.).

susret, Franjo Josip je izašao iz kočije i na konju ujahao u Zagreb. Prošao je kroz tri trijumfalna luka na putu do vijećnice, gdje ga je dočekaio Ivan Kamauf, prvi gradonačelnik cjelovitoga Zagreba. Slijedio je svečani *Te Deum*, koji je u katedrali predvodio zagrebački nadbiskup Juraj Haulik, a na kraju je kralj na Jelačićevu trgu<sup>3</sup> obavio smotru trupa. Navečer je posjetio grbovima ukrašeno i "sjajno razsvietljeno kazalište", gdje se nakon svečanog proslova i otpjevane himne (sve "na narodnom jeziku") izvela Bellinijeva opera *Lucrezia Borgia* (na talijanskome jeziku). Kazalište na Markovu trgu je do 1851. godine bilo u vlasništvu investitora, trgovca Kristofora Stankovića, no neisplativost projekta nagnala ga je da zgradu proda. Vlada je uz pomoć narodnog zajma tada kazalište otkupila i sama davala u najam organizatorima raznih priredbi, od opernih predstava do akrobatskih točaka.<sup>4</sup> Operu *Lucrezia Borgia* je izvela kazališna družina impresarija Brambille, koja je upravo započela svoju opernu sezonu u Zagrebu, najavivši u idućih šest mjeseci osamdeset opernih predstava.<sup>5</sup> Navodno je prvotno imao biti izveden Lisinskijev prvijenac *Ljubav i zloba*, a Štriga je sa suprugom posebno radi sudjelovanja stigao iz Beča, no program je u posljednji čas izmijenjen (Ogrizović 1920:9-10). U prvome dijelu programa sudjelovali su lokalni diletanti, možda članovi pjevačkih zborova zagrebačkih sjemeništaraca ili sveučilištaraca. Glazbeni zavod pridružio se veličanju kralja priredivši serenadu (Goglia 1927:19).

Kraljev je boravak bio ispunjen gustim programom. U prvome je dijelu pretežno bio posvećen pregledu trupa i audijencijama, no drugi je bio više kulturno-slavljeničkog značaja, osobito stoga jer je 4. listopada kralj u Zagrebu proslavio i svoj imendan. Tada je razgledao javne zgrade – bansku vladu, vojarnu, vojnu bolnicu, akademiju znanosti<sup>6</sup> i narodni muzej. Večer uoči imendana (3. 10.), nakon "velikog carskog obieda",<sup>7</sup> priređen mu je svečani bal u dvorani Narodnog doma. Tzv. Ilirska dvorana, ili često zvana samo Dvorana, klasicistička je palača u kojoj su se održavali ne samo svi važniji

---

<sup>3</sup> Ranije nazvan Harmica, trg je već 1848. dobio ime po novoizabranome banu.

<sup>4</sup> Tek je osnutkom Narodnoga kazališta deset godina poslije ova zgrada postala domicilom stalnoj dramskoj družini, a 1870. i onoj opernoj.

<sup>5</sup> U oglašavanju pretplate za lože od 18. 9. 1852. to je najavio predstojnik kazališnog vijeća Klobučarić (usp. *Luna*, 38, 18. 9. 1852., str. 152).

<sup>6</sup> Ovdje se ne misli Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (*Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium*), koja je utemeljena 1860., a službeno otvorena 4. 3. 1866. godine, kad je Franjo Josip I. potvrdio njezina pravila, već na Kraljevsku akademiju znanosti, prvu javnu visokoškolsku ustanovu u Zagrebu, do 1773. pod upravom isusovaca te pretečom zagrebačkog Sveučilišta, osnovanog 1874. Akademija se tada nalazila u zgradi na Katarinskom trgu br. 4 (usp. Bilić i Ivanković 2006/1:4).

<sup>7</sup> Prikaz proslave i cijelog boravka donijele su obje novine – *AZ* i *MN* (npr. *NN*, XVIII/227, 4. 10. 1852.).

nacionalno-politički skupovi već i svi važniji plesovi u 19. stoljeću.<sup>8</sup> Zahvaljujući novinskim izviješćima možemo pratiti dolazak brojnih gostiju te carski put do dvorane, koji je ometao dugotrajni jesenski pljusak. Na putu je prolazio kroz vijencima, natpisima i "barjacima carskim i narodno-hervatskim" ukrašene i posebno za tu prigodu osvijetljene ulice i trgove do Narodnog doma, koji je "blistao kao u jednom moru od vatre".<sup>9</sup> Urnebesno pozdravljen, nakon odsvirane himne<sup>10</sup> i za vrijeme plesa, car je ćaskao s banicom (groficom Jelačić) i ostalim uglednicima te se zadržao oko sat i pol. Kao i u sličnim prigodama, goste je glazbom zabavio vojni ansambl pješadijske pukovnije nadvojvode Sigismunda (usp. *NN*, XVIII/2228, 4. 10. 1852.), koja je u to vrijeme bila stacionirana u Zagrebu. Sudjelovanje vojnog ansambla ne samo da je bilo uobičajeno i u državnim, a katkad i privatnim okolnostima već je bilo i nužno. Naime, unatoč osnutku glazbene škole *Musikvereina* 1829. godine, u kojoj se najprije učilo pjevanje te gudački pa zatim i puhački instrumenti kako bi se ostvarila mogućnost profesionalnog orkestralnog muziciranja, Zagreb nije uspio organizirati svoj civilni profesionalni orkestar sve do 1896. godine. I profesionalni kazališni orkestar, koji je 1870. godine ustanovio Ivan Zajc,<sup>11</sup> u velikoj se mjeri oslanjao na vojne glazbenike, koji su nastupali u raznim prigodama, osobito pri tako važnim političkim svečanostima kakve su bili vladarski posjeti.

O programu ne znamo mnogo – pretpostaviti je da je bio uobičajen plesni repertoar – osim činjenice da je "za vrijeme najvišjeg prisutstva careva u dvorani plesano narodno kolo po najodličnijim osobama", da su dvorana i ostale sobe bile ukusno okićene, a "različne narodne nošnje pružale veličanstven izgled" (*NN*, XVIII/227, 4. 10. 1852.). "Narodno" kolo koje spominje kroničar nije folklorni, već salonski ples (znan u to doba u dvije inačice – kao "hrvatsko" i "slavonsko" kolo) koji se stilizacijom transformirao iz folklornih ishodišnih modela.<sup>12</sup> Upravo se u Narodnom domu često plesalo,

---

<sup>8</sup> Dvorana je bila tako popularna da su njezine slike objavljene na igraćim kartama za tarok, a 1866.-1880. je bila sjedište Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas HAZU), i danas njezina vlasnika.

<sup>9</sup> Zagreb je tada bio osvijetljen uljanim svjetiljkama, a od 1858. uvedena je petrolejska rasvjeta. Godine 1862. sklopljen je ugovor o izgradnji tvornice rasvjetnog plina, koja je izgrađena i puštena u pogon iduće godine s 364 svjetiljke (usp. Bilić i Ivanković 2006/2:192).

<sup>10</sup> To je naravno bila carska himna J. Haydna *Gott erhalte*, ili na hrvatskome *Bože živi*, otpjevana i prethodne večeri u kazalištu.

<sup>11</sup> Ipak, Zagrebačka filharmonija smješta ishodište svoje djelatnosti već u 1871., kada su pod Zajčevim ravnanjem redovito izvođeni *quodlibeti*, tj orkestralni koncerti s ulomcima iz opera.

<sup>12</sup> Najiscrpniju studiju o hrvatskom i slavonskom kolu dao je F. Ks. Kuhač u *Viencu*, a u novije doba Blažeković, koji osim toga evocira anonimni opis kola (1848.) i knjižicu Pietra Coronellija *Hrvatsko salonsko kolo* iz 1895. Neki recentni napisi o toj temi (npr. Niemčić 2005) ne spominju Blažekovićev tekst "Salonsko kolo: Ples hrvatskih dvorana 19. stoljeća" (obj. u Blažeković 2002:111-128). Među etnokoreološkim radovima, najiscrpniju analizu

još od 1842. kad je uvedeno kao pandan polonezi i mazurki, a nasuprot valceru. Zbog niza plesnih figura, koje je sastavio natporučnik brodske kapetanije Marko Bogunović,<sup>13</sup> podsjeća na kvadrilju. Izraz domoljublja i nacionalnog identiteta plesača predstavljale su i ilirske nošnje, koje su resili ilirski grb i trobojnica. Ples je zabranjivan za Bachova apsolutizma, ali, kako vidimo, u carevoj se prisutnosti 1852. još uvijek plesao slobodno. Vjerojatno je u ovom slučaju riječ o "hrvatskom kolu", koje se često združivalo s ilirskim amblemima i nošnjom, kako to opisuje izvjestitelj.

Međutim, prema novinskim izvorima, prigodom ovog carskog posjeta nisu se plesali samo stilizirani dvoranski plesovi već i folklorna kola. Izvjestitelj *Narodnih novina* nadahnuto je opisao izvedbu izvornih narodnih plesova u okviru pučke svečanosti na livadi izvan središta grada, koju je car promatrao s posebno podignutih i ukrašenih tribina 4. listopada:

Po ovoj ogromnoj livadi vidiesmo lica naših zemljakah i zemlakinjah iz svih predielah Hervatske i Slavonie, gdje u igri – narodnom plesu – – izražuju veselje i razkoš nad nenadanim događajem. – Narodni se ples more punim pravom brojiti k narodnim zabavam i običajem puka i uzeti za karakteristiku njegovu. Dočim dakle u talianskom i španjolskom plesu opazujemo nieku prirodjenu im razpuštenost, u magjarskom oholost, u poljskom žestoku vatru, u českom pokoj duše itd, čini nam se, da iz našeg Ilirskog kola<sup>14</sup> proviruje tiha plamteća vatra, starodavna junačka, s viernostju sdružena, iskrenost. Veselo se je to kolo igralo i pievalo uz diplje, tamburice, gusle itd.

Car je bio oduševljen, pomno je razgledao svaku skupinu plesača i zadržao se gotovo dva sata. Izvjestitelj poučno dodaje:

Naše Kolo, premda je u bitnosti vazda isto, sasvim tim različno se po miestima, osobito u koraku, izvodi. Izmedj Hervatah najveću pozornost pobudiše Posavčani, a izmedj Slavonacah Osiečani (*NV*, XVIII/228, 5. 10. 1852.).

Vedro nebo omogućilo je da car razgleda bakljama i svjetiljkama rasvijetljen grad, a njegov su prolazak najavljivale salve topova, prangija i zvonjava zvona. Ulična je svečanost završena bakljadom pred Banskim stanom,<sup>15</sup> a "vojna glazba graničara i pješadijske pukovnije nadvojvode Sigismunda...

---

donosi Sremac (2001:46-58). Širu analizu folklorizama u 19. stoljeću i poslije donosi Maja Bošković-Stulli (1971).

<sup>13</sup> Ples je prvi put javno izveden 27. 1. 1842., "predvođen groficom Sidonijom Edrődy Rubido" (Blažeković 2002:117).

<sup>14</sup> Sve podcrtano preuzeto je iz izvornika. Pojmovi "narodno", "ilirsko" i sl. nisu ovdje komentirani jer bi to bio iskorak iz tijeka izlaganja i odabrane teme.

<sup>15</sup> Franjo Josip je odsjeo u rezidenciji bana Jelačića, Banskim dvorima, koja je 1839. godine proširena s prvotne palače Zrinski na dokupljenu Rauchovu (danas na Markovu trgu 1 i 2; usp. Bilić i Ivanković 2006/1:43-45).

priredili su Njeg. Veličanstvu serenadu" (AZ, XXVII/228, 5. 10. 1852.),<sup>16</sup> koja je završila narodnom himnom.<sup>17</sup> Car je idućeg dana promatrao manevre u zagrebačkom predgrađu Černomerec i nakon toga se uputio prema Karlovcu.

Nakon ovog četverodnevnoo druženja s monarhom, Zagrepčani su na iduće čekali punih 17 godina. U ožujku 1869., dakle nakon provedbe obiju nagodbi (Austro-Ugarske 1867. i Hrvatsko-Ugarske 1868.) i za vladavine promađarskog bana Levina Raucha, stigao je Franjo Josip u kratak posjet Zagrebu, ovoga puta u pratnji supruge. Želeći pokazati da i u okvirima nagodbene autonomije Hrvati mogu računati na izvjesne pomake i ustupke, nagovijestio je i obećao ukidanje Vojne krajine i pripajanje njezina teritorija hrvatskom suverenitetu.<sup>18</sup> Uz to je car nakon višegodišnjeg otezanja potpisao zakonski dekret o radu sveučilišta i time omogućio njegovo pravno osnivanje.<sup>19</sup> Za ovog kratkog, iako svečano organiziranog boravka nije bilo mnogo vremena za kulturne manifestacije, no vladar se 9. ožujka navečer ipak pojavio u kazalištu u pratnji supruge Elisabeth. *Narodne novine* ponovno su opširno izvijestile o programu: izvedena je svečana alegorija koju je za tu prigodu priredio Dimitrija Demeter, a potom Zajčeva bečka opereta *Nach Mekka* u hrvatskome prijevodu.<sup>20</sup> Kao i obično, vladarski je par napustio

---

<sup>16</sup> "Musikbanden der Grenzer und des Infanterie=Regimentes Erz. Sigismund... brachten Sr. Majestät eine Serenade."

<sup>17</sup> Zanimljivo je, međutim, uspoređivati napise u hrvatskom i njemačkom glasilu: dok je izvještaj u *NN* usmjeren više na opis nacionalnih elemenata, *AZ* se više bavi općom faktografijom i nizanjem podataka vezanih uz pukovnije, velikodostojnike i sl. Oba izvjestitelja podjednako dijele oduševljenje i zanos kraljevim dolaskom i izvanrednom organizacijom veličanstvenoga dočeka.

<sup>18</sup> To je provedeno tek 1881. godine (manifestom Franje Josipa I. od 15. 7. 1881.) uz koncesije Ugarskoj u revidiranju nagodbom dogovorenog broja hrvatskih zastupnika u ugarskom saboru (s 55 na 40).

<sup>19</sup> Naime, još 1861. Hrvatski je sabor na poticaj biskupa Strossmayera donio zakonsku osnovu o Sveučilištu u Zagrebu, a tek 1869. mogao je biti donesen novi zakon, na temelju kojega je 1874. osnovano novo Zagrebačko sveučilište.

<sup>20</sup> S Ivanom Zajcom su se još od 1867. vodili pregovori o njegovu dolasku u Zagreb. Mogućnost se pokazala 1869., kad je Sabor izglasao povećanje dotacije, kojom se započela priprema za osnivanje stalne opere, koja je pod Zajčevim ravnanjem započela javno djelovati 2. listopada 1870. svečanom izvedbom njegove opere *Mislav*, prve iz nacionalne trilogije. Međutim, još od 1863. u okviru Narodnog kazališta mali orkestralni sastav mogao je uz glumce-pjevače izvoditi operete. Kao najava Zajčeva dolaska u Zagreb, uz izvedbu *Nach Mekka* (koja je u Beču praižvedena godinu dana ranije, 1868.), postavljene su i neke druge njegove operete iz bečkog razdoblja: *Mannschaft an Bord!* (1867.), *Die schöne Galathea* (1868.), *Meister Puff* (1869.), *Somnambule*, *Die Lazzaroni von Neapel*, *Mädchenträume*, *Das Gaugericht* te šaljiva opera *Die Hexe von Boissy* (sve 1870.), kao i operete J. Offenbacha, F. von Suppéa i drugih u hrvatskome prijevodu. Kako kazalište nije imalo vlastiti kompletni zbarski ansambl (kao uostalom niti svoj orkestar, koji je tada još funkcionirao zahvaljujući vojnim glazbenicima), himnu je izvelo sedam godina prije osnovano HPD Kolo (Zeinger 1892:70-71), koje je i inače često sudjelovalo u kazališnim produkcijama.

kazalište nakon prvoga dijela predstave (NN, XXXV/57, 10. 3. 1869.).<sup>21</sup> Iako je kazališna zgrada još uvijek bila ona ista na Markovu trgu, u njoj je već djelovalo Narodno kazalište (osnovano 1861. godine). Stalnu je operu, doduše, maestro Ivan Zajc organizirao tek 1870., no operetni je repertoar bio mamac za publiku još od 1863. godine. Prema mišljenju ozbiljnih zagovaratelja opere, izvođenje opereta bilo je tek "nužno zlo" koje je osiguravalo dobar prihod i omogućavalo njegovanje "prave" nacionalne kulture (u prvome redu drame i ozbiljne opere).<sup>22</sup>

Napokon, treći dolazak Franje Josipa I. u Zagreb povezan je s važnim događajima za njegove stanovnike. U doba vladavine Mađara Károlyja Khuen-Héderváryja, unatoč snažnim pritiscima mađarizacije i autokratskih elemenata (ukidanje autonomije Sveučilišta, zabrana djelovanja časopisa, društava i pojedinaca itd.), a u mnogome zahvaljujući vještom velikom županu Isidoru (Isi) Kršnjavomu, podignute su važne ustanove za razvoj grada. Osobito se pri kraju Khuenove vladavine počeo snažnije povećavati kapital i sve se više ulagati u građevine važne za institucionaliziranje kulture i znanosti. Jedno od važnih gradskih postignuća bila je i odluka o gradnji novoga kazališta (1893.) jer je staro bilo premaleno i znatno oštećeno potresom 1880. Projekt je povjeren bečkom dvojcu Ferdinandu Fellneru i Hermannu Helmeru, koji su na području Monarhije serijski gradili kazališta (njihovim je projektima pribrojeno i kazalište u Rijeci, a Helmeru i ono u Varaždinu).

Kazalište je svečano otvorio Franjo Josip 14. listopada 1895. za svoga trodnevnog boravka u Zagrebu, zabivši zaglavni kamen na balkonu zgrade posebno izrađenim srebrnim čekićem.<sup>23</sup> Preseljenje iz stare u novu zgradu bilo je povjerenom prvom profesionalnom intendantu Stjepanu Miletiću, koji je i svečanosti otvorenja iscrpno opisao u svojim memoarima (Miletić 1904:230 i dalje), kao uostalom i sve tadašnje novine. Na repertoaru otvorenja našao se Miletićev *Proslov*, kojim se nadovezao na svečani Bukovčev zastor s prizorom slavni umjetnika koje ujedinjuje narodna ideja: to je bila kombinacija tekstova i živih slika (*tableaux vivants*) popraćenih glazbom Ivana Zajca. Započinje svojevršnom himnom "lijepoj domovini" (kao parafrazom hrvatske himne), u drugoj slici ulaze vile i plešu se narodni plesovi, "dok je treća slika

<sup>21</sup> Vladari su na redovne priredbe često dolazili kasnije (uglavnom u 18. stoljeću, u razdobljima prije nego što su se počele izvoditi vladarske himne) i/ili odlazili ranije (uglavnom u 19. stoljeću u doba nacionalnih/vladarskih himni i kod posebno svečanih državnih protokola); nisu dolazili u prvome redu zbog priredbe, već da se pokažu narodu i tako pokažu da nisu samo mitska bića i da (bar djelomično) s njim dijele neke trenutke svakodnevice. Valja imati na umu da do pred kraj 19. stoljeća gledalište nije bilo zatamnjeno, tako da se svojevršna predstava za "obične građane" događala i tamo, a ne samo na sceni.

<sup>22</sup> Takvi se stavovi prije svega nalaze u napisima Augusta Šenoe, a poslije i Stjepana Miletića, koji je stavljanje operete na repertoar obrazlagao upravo takvim financijskim razlozima.

<sup>23</sup> Čekić je u roku od dva tjedna izradio kipar Robert Frangeš-Mihanović. Za taj mu je rad bila obećana stipendija u Parizu kod Augustea Rodina (usp. Bilić i Ivanković 2006/1:381).

pred kipom Nj. Veličanstva izazvala najveće oduševljenje, koje se je pretvorilo u spontanu ovaciju ljubljenu vladaru" (Miletić 1904:232). Slijedio je kratak ulomak iz Zajčeve opere *Nikola Šubić Zrinjski*, koji je "sa svojim krasnim zborom 'U boj, u boj', koji je preko stotinu pjevača pjevalo, općinstvo do kraja oduševilo" (ibid.:233).

Uz to je car otvorio i zgradu srednjih škola, no rijetko se spominje da je istoga dana svečano otvorio i obnovljenu i dograđenu dvoranu Hrvatskoga glazbenog zavoda (Musikverein, u prvotnom obliku podignutu 1876.) udarcem čekića po mramornoj spomen-ploči na tada izgrađenom svečanom stubištu.<sup>24</sup> Nakon toga je poslušao prvu skladbu u izvedbi učeničkog orkestra u novoj dvorani i napustio Zavod.<sup>25</sup> Posjetio je sve crkvene zajednice, škole, važne državne institucije. Naličje ovih reprezentativnih političkih poteza: smatralo se da je car svojim dolaskom želio dati podršku Khuenovu režimu (slično kao i za prethodnog posjeta 1869. nakon Nagodbe tadašnjem banu barunu Rauchu). Stoga su studenti u znak protesta na Jelačićevu trgu javno spalili mađarsku zastavu. *Narodne novine*, međutim, ustaju u obranu vladara ali i bana, smatrajući da je i on zaslužan za uspio carski posjet.

### Obilježavanje godova kraljevske obitelji

Izvjješća o svečanostima prigodom carskih dolazaka uvijek su bila puna poštovanja i oduševljenja. No na carevu se uspomenu i njemu u čast slavilo i izvan tih rijetkih prilika. Svake godine je za carev rođendan 18. kolovoza, a češće večer uoči, priređivana svečana kazališna predstava, svečani koncert u kazalištu ili kojem drugom prostoru, što bi završilo izvedbom carske himne. Slavlje je imalo i crkvenu dimenziju (pjevana misa u katedrali ili crkvi sv. Marka), ali i pučku, zabavnu. Obično je to bio popularni koncert na streljani. Nešto je skromnije obilježavan carev imendan (5. 10.), obično službom Božjom. Carica Elisabeth (popularna Sissi) također je imala svoj dan. S obzirom na to da joj je rođendan bio 24. 12., na Badnjak, češće se obilježavao njezin imendan, kada se održala svečana misa, kao npr. 18. 11. 1883:

Veliku svetčanu misu od Ivana pl. Zajca izveo je podpuni orkestar opere, diletantah i profesorah Glasbenog zavoda, kao i pjevačah pod vlastitim ravnanjem samoga kompositeura. Solo partije u Gloria, Credo itd. pjevala je gospodjica Scharerova. Na svršetku službe božje odpjevana je himna (*NN*, XLIX/265, 19. 11. 1883.).

<sup>24</sup> Natpis je uklonjen, tj. ploča je okrenuta nakon pada Austro-Ugarske, a vraćena 1991. godine.

<sup>25</sup> Ladislav Šaban smatra da je car "poslušao učeničku produkciju" (1982:106). Međutim, prema navedenom izvješću *NN*, poslušao je samo prvu skladbu i za to vrijeme ravnatelja Zajca te pijanisticu Barbot-Krežna ispitivao o polaznicima i nastavi.



Ipak, povremeno se i proslava njezina imendana uklopila u kakvu posebnu kazališnu prigodu, kao npr. u prvu hrvatsku izvedbu Verdijeve opere *Ernani* 18. 11. 1871. u svečano osvjetljenom kazalištu "na slavu prev. imendana Nj. Veličanstva, kraljice Jelisave, a na korist opernoga pjevača g. Franje Grbića" (NN, XXXVII/265, 18. 11. 1871.).<sup>26</sup>

Novine iscrpno izvješćuju o svečanostima, koje su redovito organizirane po ustaljenoj protokolarnoj shemi, bez izražavanja emotivnog angažmana publike ili izvjestitelja, kakav je bio redovito uočen uz osobni dolazak monarha. I drugim se pripadnicima carske obitelji i visokih dužnosnika koji bi boravili u Zagrebu iskazivala počast, obično u vidu svečane kazališne izvedbe. Tako je npr. 1896. izvedena u kazalištu glazbeno-recitatorska predstava pod pokroviteljstvom banove supruge Margit Khuen-Héderváry, kojoj je prisustvovao i nadvojvoda Leopold Salvator (*Obzor*, 19. 12. 1896.),<sup>27</sup> a vrsna operna pjevačica Ema Vizjak (kasnije udata Nicolesco) pjevala je 10. 5. 1877. na quodlibetu priređenom u slavu boravka nadvojvode Albrechta u Zagrebu (Barbieri 1996:63).<sup>28</sup>

### Banu u čast

I dok su svečanosti vezane uz cara i carsku obitelj kontinuirano organizirane sličnim intenzitetom i protokolom, odnos naroda i Sabora prema aktualnom banu vrlo je promjenjiv i očituje se i u novinskim izvješćima i u količini, intenzitetu i vrsti priredbi. Franjo Josip I. predstavlja izvjestan kontinuitet u razmatranome razdoblju (2. pol. 19. st.). Za to vrijeme u Hrvatskoj je prodefiliralo osam banova i jedan banski namjesnik. Razmatrani luk otvara Josip Jelačić, imenovan 1848., oko pola godine prije krunidbe Franje Josipa, a zatvara Karoly Khuen-Héderváry, čija je vladavina trajala dvadeset godina (od 1883. do 1903.). Upravo u suprotstavljanju prvoga i posljednjega među njima odražava se putanja tek neznatno varirajuće političke sudbine Trojedne kraljevine.

Carsku potvrdu saborskoga izbora Josipa Jelačića za bana narod je dočekao kao pravu pobjedu, koja je smatrana samo korakom do hrvatske

<sup>26</sup> Isti podatak nalazimo i u AZ (XLVI/265, 18. 11. 1871.): "(Nationaltheater) Heute Par: Oper 'Ernani', zu ehren des allh. Namenstages Ihrer Majestät der allgn. Königin Elisabeth, beim festlich beleuchteten Hause; Benefice des H. Gerbić; erstes Debut des H. Nedeljko sen." O takvim izvedbama, a posebno o sudjelovanju glazbenog zavoda, izvještavaju i Goglia (1927) i Šaban (1982), a organizirane su slično kao i one u drugim gradovima Trojedne kraljevine, uključujući Dalmaciju (v. npr. Blažeković 2002).

<sup>27</sup> Nadvojvoda Leopold Salvator, austrijski general, u to je doba bio na čelu 72. pješadijske brigade, a 1899. je preuzeo 36. pješadijsku diviziju, obje stacionirane u Zagrebu (usp. Grössing i Lebensaft 1993/5:146.).

<sup>28</sup> Nadvojvoda Albrecht von Habsburg-Lothringen, najstariji sin nadvojvode Karla, bio je od 1851. do 1860. civilni i vojni guverner Ugarske, a 1866. se istaknuo kao zapovjednik južne armije s kojom je izvojevao pobjedu kod Custozze (usp. Grössing i Lebensaft 1993/1:12-13).

samostalnosti. Kontakt s banom opisuje se kao prisan, u svečanim ga trenucima bacaju u zrak, on je dio naroda. Činjenice da se svom banu mogu obratiti na narodnome jeziku, da mu potpuno vjeruju, daju poleta izvjestiteljima, jednako u njemačkim kao i u hrvatskim novinama. Svjedoče o spontanom oduševljenju iskazanom muziciranjem vojne glazbe u Petrinji (gdje je Jelačić bio zapovjednik), a najčešća glazba koja se spominje su "umilni zvuci naših nacionalnih melodija" (AZ, XXIII/47, 4. 5. 1848.).<sup>29</sup> Ljubav prema nacionalnoj glazbi<sup>30</sup> izjednačuje se s ljubavlju prema domovini: "sramota je takvih sinova domovine, kojima su umilni domovinski zvuci tako odbojni" (AZ, XXIII/47, 4. 5. 1848.).<sup>31</sup> Zadovoljstvo izabranim banom prenosi se na slavu kralja ("Da živi domovina i kralj!"). Banu koji dolazi u Zagreb stanovnici su izašli u susret, podjednako vojničke čete, svećenici, biskupi i građani. Ban je uzjahao svog bijelca i poveo povorku prema gradu. "Na čelu su jašili vijerni Krapinjani, a za njimi slobodnjaci sa glasbom... Bilo je ovdje preko stotinu kočijah", nastavlja izvjestitelj zanosni opis poput narodne pjesme (NN, XIV/57, 6. 6. 1848., str. 230). Zastupnici su željeli da ban u kazališnoj dvorani položi prisegu, no dvorana je bila premala pa je svečanost održana na trgu sv. Katarine (ispred sveučilišne crkve) i dok je ban dolazio, "miloglasne muzike na više stranah udare u sladko sviranje narodnih komadah, pucnjava topovah germi i odjekuje" (NN, XIV/57, 6. 6. 1848., str. 230). Narod ga je na rukama odnio u crkvu "gdje je presv. g. Mirko Ožegović, senjski biskup, poslije dvjesto godina opet jedanput u Zagrebu sv. misu u narodnom milom jeziku odpojio" (NN, XIV/57, 6. 6. 1848., str. 231). Dok su zastupnici i uvaženi građani slavili s banom, narod je uživao u pučkom veselju na Harmici: pekao se vol, dijelilo se meso, kruh i vino. Navečer je priređena bakljada, a dva dana poslije svečani ples u Dvorani. Optimizam naroda i vjera u bolju budućnost postupno se topila još za Jelačićeva života zbog uvedenog neoapsolutizma i čvrste ruke ministra Alexandera Bacha.

Jelačićevom smrću 1859. godine narod je doživio i prva razočaranja: izbor potpuno nacionalno indiferentnog Johanna Coroninija Cronberga (1859.), odgajatelja carske djece, kad demonstracije kulminiraju "na svečanosti prilikom podjele nagrada najboljim učenicima zagrebačke Gimnazije 26. srpnja 1860, kada su umjesto austrijske himne, učenici zapjevali ilirsku budnicu *Prosto zrakom ptica leti*" (Blažeković 2002:132). Slijedi razdoblje narodnog uzleta s izborom bana Josipa Šokčevića (1860.), što koincidira sa slomom Bachova apsolutizma. Jedan od rezultata novog saziva Sabora je i

---

<sup>29</sup> "die lieblichen Klänge unserer Nationalmelodien".

<sup>30</sup> Pod narodnom/nacionalnom glazbom ovdje se podrazumijevaju budnice i druge domoljubne pjesme, dakle urbani napjevi (kao i dvije godine prije u operi *Ljubav i zloba* V. Lisinskoga), a ne nužno glazba seoskog stanovništva.

<sup>31</sup> "Schmach über solche Vaterlandssöhne, denen die lieblichen Heimatklänge so widerlich sind!"

zakon o kazalištu donesen 1861. godine, koji je označio temelj Hrvatskoga narodnog kazališta. I Šokčevićev je dolazak iz Beča najavljen pucanjem i svirkom vojne glazbe koja je "pučku začinku i narodne davorije svirala put stana Nj. preuzvišenosti" te tamo također "odigrala nekoliko komada" (NN, XXVI/245, 24. 10. 1860.; cit. prema Blažeković 2002:134). Međutim, u doba Nagodbi Šokčević se povukao (1867.), a dužnost je 1868. preuzeo mađarski orijentiran Levin Rauch. Doista, banovi koji su imali podršku naroda mogli su računati na dulji mandat – Jelačić jedanaest godina, Šokčević sedam, Ivan Mažuranić, prvi pučanin izabran u bansku čast, sedam godina, dok je između njih tek kraće stolovalo nekoliko banova.

Taj je optimističan niz prekinulo imenovanje Karolyja Khuena Héder-váryja za bana 1883. godine. Već je njegov nastupni dolazak svjedočio o klimi, njegovoj političkoj orijentaciji i odnosu prema narodu. *Narodne novine* izvještavaju da je 6. prosinca navečer vlakom u Zagreb stigao preuzvišeni gospodin ban. "Pošto je Njegova preuzvišenost bila već prije zamolila, da se odustane od svakoga dočeka, bijahu na kolodvor izišli samo" (NN, XLIX/282, 10. 12. 1883.) nekolicina zastupnika i savjetnika koji su ga pozdravili kratkim govorom na koji je ban isto tako zahvalio. Ipak je bilo publike – bilo znatizželjnika ili mađarskih pristaša – koja je ispunila čekaonicu i klicala banu. Ban je dobro procijenio situaciju kad je zamolio da se odustane od dočeka. Znao je da doček ne bi prošao mirno. Naime, njegovo je imenovanje bila svojevrsna kaznena ekspedicija nakon pacifikacije građanstva zbog pobune u vezi s nametanjem mađarskih grbova. To je i bio razlog odstupanja prethodnika, bana Ladislava Pejačevića, nakon čega je uslijedio "vojnički režim", uvođenje policijskog sata i izvanrednog stanja namjesnika baruna Ramberga.

Ban se u početku pojavljivao isključivo protokolarno, tek kad mu je 21. siječnja došla i supruga Margit sa sinčićem, povremeno bi oboje ili jedno od njih prisustvovali kakvoj glazbenoj priredbi, obično u pratnji nekog uvaženog gosta. Vjerojatno je prvo pojavljivanje bana izvan protokola bio dolazak na dobrotvorni sveučilišni bal, koji je otvorio sezonu pokladnih balova, kad je svirala vojna glazba nadvojvode Leopolda (NN, L/6, 8. 1. 1884.). Znakovit je izbor priredaba kojima je banski par prisustvovao, kao npr. koncertu u *Musikvereinu* 12. 12. 1884. kada su glavni dio programa tvorile Dvořakova D-dur i Beethovenova A-dur simfonija (7.), a između njih tercet iz Verdijeve opere *I Lombardi* (NN, L/288, 13. 12. 1884.);<sup>32</sup> zatim prisustvovanje izvedbi Humperdinckove opere *Hänsel und Gretel* 29. 3. 1896. (NN, LXII/74, 30. 3. 1896.). Uglavnom su, dakle, prisustvovali priredbama s međunarodnim repertoarom, čime su jasno upozorili na distanciranje od svega hrvatsko nacionalnoga i na značenje riječi iz banova nastupnog govora: "točno, pravedno i pošteno vršenje zadaća uprave i pravosudja" (dakle, birokratska

---

<sup>32</sup> Pjevala je Leonija Brückl te gospoda Gallori i Tercuzzi, koji su dobili slabije kritike, kao i "obligatni solo na violini g. Eisenhutha".

uprava) te "čuvstvo za cjelokupnost kraljevinah krune sv. Stjepana" (NN, XLIX/288, 17. 12. 1883.), tj. učvršćivanje mađarskih pozicija. Gušeno nezadovoljstvo izbijalo je povremenim ekscesima, a završilo 1903. Khuenovim odstupanjem.

### Ban i/ili kralj?

U slijedu navedenih primjera očitovao se, dakle, sustavni paralelni život odnosa stanovnika Zagreba (često i Hrvatske) prema proslavama u čast cara/kralja i njegove obitelji te prema (ne)slavljenjima banova. Prvi je čimbenik njihova funkcija i mogućnost narodnog utjecaja: vladar je vječan "po Božjoj milosti", na izbor bana ili njegovo svrgavanje može se više ili manje utjecati. Vladar je uglavnom nedodirljiv, pa čak i kad je prisutan on se tek povremeno milostivo ukazuje narodu – ostaje na priredbama kratko, iz formalnih razloga. Svečanosti njemu u čast su strogo protokolarne, ali ipak izražavaju obožavanje i zahvalnost. Impersonalniju formalnost naslućujemo u redovitim proslavama carskih godina, koje ipak daju prigodu domaćim umjetnicima da namjenski skladaju veća vokalnoinstrumentalna djela (Zajc, Eisenhuth i drugi). Nasuprot tomu, odnos prema banovima – unatoč nužnoj protokolarnosti – – znatno je subjektivniji, emotivniji. Stoga su dopuštene krajnosti – od ignoriranja do prisnosti, čime su slavlje i njegov glazbeni dio postajali barometrom opće i političke klime. Na tim dvjema razinama očituju se i povodi za slavlja: kralj dolazi nešto dati svom narodu (otvara institucije) ili dolazi u kontrolu (posjet školama, vojarnama), dolazi pohvaliti ili pokuditi. Povod za bansko slavlje je njegov izbor, milost koju mu je ukazao car, a isto tako i milost ili kazna narodu. Shodno tomu postavljena je i slavljenička hijerarhija.

U glazbenim svečanostima koje teže reprezentativnosti u relativno malenom Zagrebu sudjeluju sve raspoložive snage, a u nekim prigodama – kao npr. pri dolasku Franje Josipa – pojačane i snagama izvan gradskih kapaciteta. Izvoditeljima-pridošlicama to je prilika da se pokažu, a gradu da sjajnije uzveliča događaj. Svečanosti redovito obuhvaćaju tri razine: crkvenu (svečana misa, *Te Deum*), građansko-aristokratsko-protokolarnu (kazališne i plesne svečanosti, koncerti) te zabavu za narod (hrana, piće, pjesma i ples). U crkvenoj i protokolarnoj svečanosti sudjeluju organizirani profesionalni glazbenici civili i vojnici, virtuoz, diletanti i učenici, a u trećoj pučke skupine i pojedinci. Često se proslave, međutim, događaju istodobno i u pokrajini – i to na objema razinama: prigodom proslave carskog rođendana ili imendana i prigodom instalacije bana koji je po volji većini naroda, ali i različitim slojevima društva. Tako je Jelačić uživao nepodijeljeno priznanje i simpatiju i

u vojnim i crkvenim i građanskim i aristokratskim krugovima, pa je njegovo imenovanje slavljeno u mnogim dijelovima Hrvatske.<sup>33</sup>

Napokon, ovi su primjeri pokazali da dvije razine glazbenih svečanosti u okviru slavljenja visokih ličnosti u Zagrebu traju paralelno, da jedna drugu ne isključuju, upravo zato jer su posrijedi različite kategorije odličnika. Stoga je i moguće jednoznačno zaključiti: i ban i kralj dobivali su svoja priznanja, u čemu je vladar bio neprikosnoven, a ban je kao običan smrtnik svoje slavlje morao zaslužiti. Jedna od rijetkih ličnosti koja nije zaboravljena ni nakon smrti bio je ban Jelačić – komemoracije na njegov smrtni dan 19. svibnja priređivane su u početku redovito, poslije i rjeđe, ali osobito često onda kad je protuhrvatska politika uzela maha. Za razliku od svih kraljeva i drugih uvažanih ličnosti, uspomena na njega značila je novu konsolidaciju i poticaj narodu.

## NAVEDENI IZVORI

*Agramer Zeitung (AZ)*

*Luna*

*Narodne novine (NN)*

*Obzor*

## NAVEDENA LITERATURA

Barbieri, Marija. 1996. *Hrvatski operni pjevači*, Knj. 1: *Od Franje Stazića do Marka Vuškovića*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Bilić, Josip i Hrvoje Ivanković, ur. 2006. *Zagrebački leksikon*, sv. 1-2. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža - Masmedia.

Blažeković, Zdravko. 2002. *Glazba osjenjena politikom*. Zagreb: Matica hrvatska.

Bošković-Stulli, Maja. 1971. "O folklorizmu". *Zbornik za narodni život i običaje* 45:145-186.

Goglia, Antun. 1927. *Hrvatski glazbeni zavod 1827.-1927*. Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare.

---

<sup>33</sup> Jelačićevu popularnost u Hrvatskoj i izvan nje svjedoče brojne ode i svečarski tekstovi na hrvatskom, njemačkom, francuskom, latinskom, poljskom, češkom, pa čak i na mađarskom jeziku (Laljak 2001), a među njima brojne skladbe pa i njemu posvećene koračnice baruna Karla Prandaua, jedna anonimnog autora, Aleksandra Morfidisa Nisisa te – vjerojatno najpoznatija – Johanna Straussa starijeg. O nekim je skladbama pisao Ladislav Šaban (1982), a na neke aspekte u skupljenom materijalu S. Laljka nadovezuje se i pojašnjava ih Tomašek (2004).

- Grössing, Helmut i Elisabeth Lebensaft, ur. 1993. *Österreichisches biographisches Lexikon*. sv. 1 i 5. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften. [2. izd.]
- Laljak, Stjepan, prir. 2001. *Ustani bane: Prigodnice o banu Josipu Jelačiću*. Zaporešić: Matica hrvatska Zaporešić - Knjižnice grada Zagreba.
- Miletić, Stjepan. 1904. *Hrvatsko glumište*. Zagreb. [Reprint 1978, prir. Nikola Batusić, Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba].
- Niemčić, Iva. 2005. "Valcer i salonsko kolo od 19. stoljeća do danas". *Narodna umjetnost* 42/2:69-91.
- Ogrizović, Milan. 1920. *Hrvatska opera (1870.-1920.)*. Zagreb: [S.n.].
- Sremac, Stjepan. 2001. *Folklorni ples u Hrvata od "izvora" do pozornice – između društvene i kulturne potrebe, politike, kulturnog i nacionalnog identiteta*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. IEF rkp 1746.
- Šaban, Ladislav. 1982. *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*. Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod.
- Tomašek, Andrija. 2004. "Ustani bane: Musicae Jellachichiane". U A. Tomašek: *Glasi crljene zemlje*. Zagreb: Cantus, 13-90.
- Zeininger, Benjamin. 1892. *Hrvatsko pjevačko društvo Kolo, 1862-1892*. Zagreb: [S.n.].

## BAN AND/OR KING? MUSIC FESTIVITIES IN HONOUR OF DIGNITARIES IN ZAGREB IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

### SUMMARY

On the basis of sources – primarily press articles from Zagreb periodicals, but also memoirs and results published to date in various texts – the article describes and analyses festivities and the social, artistic and political context accompanying the visits to Zagreb (in 1852, 1869, and 1895) of the Austrian Emperor and Croatian King, Franz Joseph, and the receptions given to the *Bans* [governors or viceroys of Croatia] – from Josip Jelačić in 1848 to Karoly Khuen-Héderváry in 1883 – on their arrival in Zagreb.

The music festivities aspired to be representative in nature and in relatively small Zagreb this involved the harnessing of all available potential, and on certain occasions – for example, the arrival of Franz Joseph – reinforcement of capacities from outside the city. This gave the newcomer performers an opportunity to establish themselves and the city a chance to excel in the brilliance of the event. The festivities regularly encompassed three levels: ecclesiastical (a solemn mass, the *Te Deum*); the civil, aristocratic and protocol level (theatre and dance events, concerts); and entertainment for the folk (food, drink, singing and dancing). Civilian and military professional musicians, virtuosos, dilettantes and students participated in the ecclesiastical and protocol festivities, while folk groups and individuals took part in the third

group. However, celebrations often took place in the provinces at the same time – and that at both levels: during celebrations of the Emperor's birthday and nameday, and during the installation of a *Ban* who was to the liking of the majority of the people, and also of the diverse strata of society. Hence, Jelačić enjoyed undivided recognition and liking in military and Church and citizen and aristocratic circles, so that his appointment was celebrated in many parts of Croatia. The conclusion is arrived at on the basis of the examples described that the *Ban* and the king were each accorded recognition, in which the sovereign was sacrosanct, while the *Ban* was an ordinary mortal who had to earn his glory. Two levels of music festivities as part of the glorification of highly-placed dignitaries in Zagreb lasted parallelly and one did not exclude the other, for the very reason that this was a matter of diverse categories of distinguished persons.

Key words: Zagreb, music festivities, the theatre, 19th century, Josip Jelačić, Karoly Khuen-Héderváry, Franz Joseph I, *Musikverein*